
І. О. Биля-Сабадаш, кандидат юридичних наук, доцент Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого

Юридична техніка як різноаспектна категорія

Юридична техніка є одним з найважливіших елементів професійної юридичної діяльності. Переносючи міркування Р. Кабріяка про доцільність дослідження техніки кодифікації на юридичну техніку, слід зазначити що теоретичне осмислення останньої не тягне за собою жодного негативного наслідку, але гіпотетично спричиняє низку наслідків позитивних¹. Науковий аналіз юридичної техніки створює передумови для удосконалення інструментарію професійної юридичної діяльності та підвищення ефективності його використання. Отже, науковий інтерес до юридичної техніки є досить закономірним і зрозумілим. В юридичній науці існує цілий спектр наукових поглядів стосовно предметного застосування юридичної техніки, кола тих елементів, які вона охоплює.

Наукове осмислення юридичної техніки починається наприкінці XVIII — на початку XIX століття, коли вона ввійшла в систему правових категорій країн романо-германського права. Історичною передумовою формування поняття юридичної техніки

¹ Кабріяк, Р. Кодификации : пер. с фр. / Р. Кабріяк. — М. : Статут, 2007. — С. 286.

в цих країнах стали дві обставини: а) витиснення теологічного світогляду середніх століть юридичним; б) розвиток доктрини юридичного позитивізму, який зводив роль правової науки до формально-юридичного аналізу права¹. Великий інтерес до юридичної техніки тут обумовлений прагненням досягти максимальної якості створення і застосування нормативних правових актів (особливо законів), які визнаються провідним джерелом права в сім'ї романо-германських правових систем. Адже від рівня досконалості створення і реалізації нормативно-правових актів значною мірою залежить ефективність правового регулювання в цілому.

В англо-американській правовій сім'ї юридична і законодавча техніка передовсім пов'язується з юридичним (законодавчим) процесом, тлумаченням правових норм. Власне, сам юридичний процес для англо-американського юриста і є юридичною технікою. Це, зокрема, пояснюється тим, що в англо-американській правовій традиції акцент робиться не стільки на писаній формі права, скільки на практичному пошуку справедливого рішення в кожній конкретній юридичній справі².

Серед представників юридичної науки існують доволі різні уявлення про предмет застосування, зміст та завдання юридичної техніки. Так, юридична техніка тлумачиться як надбання догматики права (або догматичної юриспруденції), завдання якої полягає в пристосуванні позитивного права для цілей його практичного застосування. Теорію юридичної техніки виробила догматична юриспруденція виключно для застосування законів. При такому погляді на визначення юридичної техніки до неї відносять прийоми тлумачення законів та подолання прогалин в позитивному праві³. Р. Ієрінг під юридичною технікою розуміє особливий юридичний метод, який використовується юристами для неминучого, легкого і швидкого здійснення права. На разі він зазначає, що право існує для того, щоб здійснюватися. Здійснення права і є

¹ Див. : Муромцев, Г. И. Юридическая техника (некоторые юридические аспекты) / Г. И. Муромцев // Правоведение. – 2000. – № 1. – С. 12.

² Див. : Тоні, О. Про право / Оноре Тоні. – К. : Сфера, 1997. – С. 27.

³ Див. : Тарановский, Ф. В. Энциклопедия права / Ф. В. Тарановский. – 3-е изд. – СПб. : Лань, 2001. – С. 247–263.

життям права. Що не переходить в дійсність, міститься лише в законах, те є одним фіктивним правом, пустими словами, і навпаки, те, що здійснюється у вигляді права, є правом, навіть якщо його немає в законах і якщо народ і наука не усвідомили його¹. Юридична техніка за такого підходу розглядається як явище, яке складається з визначених інструментів формального характеру (прийоми кількісного і якісного спрощення права, до основних з яких належать юридичний аналіз, концентрація права та юридична конструкція), які дозволяють праву досконало реалізуватися. Ф. К. Савіньї, який першим із видатних правознавців запропонував власне тлумачення поняття юридичної техніки, виходив із того, що право створюється народом, а юристи його лише обробляють з позицій науки. Звідси трактування юридичної техніки як наукової обробки права юристами².

Зважаючи на багатоплановість існування технічного елементу в праві, вочевидь не обійтися від багатозначного вживання терміна «юридична техніка». Але і в цьому випадку слід зосередитися на пошуку такого розуміння юридичної техніки, яке дозволить включити визначені і однорідні елементи до її змісту, які мають відносно автономний самостійний статус серед інших правових явищ і логічно, послідовно поєднуються в межах відповідного поняття. Отже, юридичну техніку слід розглядати як багатоаспектну категорію для вираження певних основних сторін, проявів юридико-технічного в праві.

1. Юридична техніка в суб'єктивному розумінні — це мистецтво, яке залежить насамперед від здібностей юриста. У такому аспекті вона охоплює певні професійні практичні вміння, навички, технічне правове мислення, засноване на знанні позитивного права і механізму його дії. Існує не надто популярна точка зору, що юридична техніка належить виключно до сфери суб'єктивного. Так, висловлюється думка, що юридична техніка — це навички юристів-професіоналів, якими забезпечується правотворчий процес як такий. Практичні навички і прийоми створення правових норм у фор-

¹ Иеринг, Р. фон. Юридическая техника / Рудольф фон Иеринг. — М. : Статут, 2008. — С. 29.

² Див. : Лукич, Р. Методология права : пер. с сербско-хорват. / Р. Лукич — М. : Прогресс, 1981. — С. 207.

мі нормативних правових актів не піддаються описуванню¹. Однак техніка взагалі і юридична техніка зокрема не може бути тільки мистецтвом, бо вона містить ряд елементів, якими можна і необхідно оволодіти. Отже, між юридичною технікою як об'єктивною категорією і юридичною технікою як суб'єктивним явищем існує тісний і нерозривний зв'язок: перша певною мірою є результатом опанування останньої. З другого боку, існування об'єктивних засобів і правил юридичної техніки, їх дослідження й подальший розвиток виступають необхідними чинниками формування майстерності юристів-практиків, набуття й удосконалення їх досвіду.

2. В об'єктивному розумінні термін юридична техніка вживається в таких основних значеннях.

А. Юридична техніка як комплексне явище, що охоплює прикладні аспекти професійної юридичної діяльності, — це сукупність раціоналізованих методів, правил і засобів здійснення правотворчої, правореалізаційної та правотлумачної діяльності. У такому аспекті існують звужений і розширений підходи до визначення юридичної техніки.

Класичним у романо-германській правовій традиції є підхід до юридичної техніки як до інструменту, використання якого дозволяє надати досконалої правової форми правовому матеріалу. Цей підхід найбільш повно був сприйнятий юридичною наукою радянських часів. Згідно з ним під юридичною технікою зазвичай розуміють сукупність засобів і прийомів, які використовуються відповідно до прийнятих правил при розробці і систематизації правових (нормативних) актів для забезпечення їх досконалості². При такому підході на перший план висувуються проблеми логіки, мови і структури правових актів.

У такому аспекті доцільно виділяти такі основні моменти в характеристиці юридичної техніки. По-перше, юридичною технікою охоплюється передовсім той інструментарій, який відбиває специфіку юридичної професії. У першу чергу йдеться про

¹ Теория государства и права : учеб. для вузов / Под ред. М. М. Рассолова, В. О. Лучина, Б. С. Эбзеева. — М. : ЮНИТИ-ДАНА : Закон и право, 2000. — С. 296.

² Див. : Алексеев, С. С. Общая теория права : учебник / С. С. Алексеев. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Проспект, 2008. — С. 482.

специфіку юридичного мислення, мовлення, які об'єктивуються зовні в юридичних текстах, прийомах їх опрацювання. Отже, предметною сферою застосування юридичної техніки є створення, тлумачення і систематизація юридичних актів.

По-друге, до елементів, з яких складається юридична техніка, належать відповідні засоби і правила. Засіб — це те, що забезпечує досягнення цілей певної діяльності. Ним, зокрема, є певне знаряддя, яке використовується в конкретній дії, справі. Поряд із цим слово «засіб» може вживатися у значенні способу, прийому, заходу, якоїсь спеціальної дії, що дають можливість здійснити щось¹. Звідси найбільш загальні засоби юридичної техніки можна поділити на інструменти і прийоми.

Засоби нормотворчої техніки в першому значенні (інструменти) відповідають на запитання: що саме використовують відповідні суб'єкти для створення правового акта (поняття, речення, стаття, примітка тощо). У другому значенні засоби юридичної техніки (прийоми) вказують на певний спосіб використання засобів-інструментів (прийоми структуризації нормативних правових актів, формулювання й викладу нормативних правових приписів, юридична фікція і конструкція тощо).

Під засобами юридичної техніки слід розуміти лише так звані нематеріальні засоби. Ряд авторів включає до складу юридичної техніки матеріальні засоби², що не зовсім обґрунтовано. Нематеріальні засоби юридичної техніки і матеріальні, що забезпечують ефективність нормотворчої діяльності — різні за своєю природою і значенням явища, які не можна об'єднати одним поняттям. Якщо перші відбивають особливості професійного юридичного мислення, пов'язані з організацією правового матеріалу, то другі є результатом розвитку матеріальної культури людства взагалі: виникнення писемності, науково-технічний прогрес тощо. Факт

¹ Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / під ред. Л. І. Андрієвського. — К. : Аконіт, 2000. — Т. 4: Роб-Я. — С. 96.

² Див. : Карташов, В. Н. Юридическая техника, тактика, стратегия и технология (к вопросу о соотношении) / В. Н. Карташов // Проблемы юридической техники : сб. ст. / под ред. В. М. Баранова. — Н. Новгород, 2000. — С. 18; Кашанина, Т. В. Юридическая техника / Т. В. Кашанина. — М. : Эксмо, 2007. — С. 79; Теория юридического процесса / под ред. В. М. Горшенева. — Харьков, 1985. — С. 60–61; та ін.

застосування певних матеріальних засобів в юридичній діяльності не робить останні складниками юридичної техніки, оскільки відсутній значний ступінь модифікації, пристосування перших до специфіки правової сфери. Коли складається, приміром, проект нормативного правового акта, не існує потреби в якомусь особливому папері, олівцях, чорнилах, комп'ютерах тощо.

Засоби юридичної техніки застосовуються згідно з прийнятими правилами опрацювання і систематизації правових актів для забезпечення їх досконалості¹. Науковці включають до змісту юридичної (або законодавчої) техніки процедурні правила, які регулюють певні суспільні відносини, що виникають у зв'язку з підготовкою різноманітних юридичних документів, стадії підготовки, прийняття і оприлюднення юридичних документів тощо².

Вважаємо, що при розумінні юридичної техніки в розглядуваному аспекті непослідовним є включення до її обсягу процедурних правил юридичної діяльності. Саме тому в даному випадку справедливим є твердження С. С. Алексєєва, що, організаційно-технічні питання підготовки проектів нормативних актів, порядок внесення до них змін, їх скасування і т. д. — усе це можна охарактеризувати як юридико-технічну сторону правового регулювання. Однак тут технічне виражає лише організаційно-допоміжне значення дій та операцій, які становлять матеріальний зміст процедурно-процесуальних правовідносин, тобто іншого (хоча й пов'язаного з технікою) правового явища. Хоч у яких би формах проявлялася юридична техніка, її межі чітко окреслюються технічними засобами і прийомами, які утворюють ядро розглядуваного правового явища³. Відповідно й правила, які охоплюються змістом юридичної техніки, є технічними (а не соціальними)

¹ Див. : Алексєєв, С. С. Общая теория права : в 2 т. Т. 2 / С. С. Алексєєв. — М. : Юрид. лит., 1982. — С. 267.

² Див. : Кашанина, Т. В. Юридическая техника / Т. В. Кашанина. — С. 81–82; Парамонов, А. Р. Технично-юридическое качество законодательных актов: теоретические и прикладные аспекты : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12. 00. 02 / А. Р. Парамонов; Рос. акад. гос. службы при Президенте Рос. Федерации — М., 2000. — С. 18; Законодательная техника : науч.-практ. пособие / под ред. Ю. А. Тихомирова — М. : Городец, 2000. — С. 9; та ін.

³ Алексєєв, С. С. Общая теория права : учебник / С. С. Алексєєв. — С. 486.

нормами — вони стосуються використання відповідних технічних засобів.

Таким чином, у звуженому значенні юридичну техніку можна визначити як сукупність засобів і правил формування, організації, тлумачення змісту правових актів-документів, їх систематизації. При формуванні, організації і тлумаченні змісту юридичних текстів використовуються такі засоби і правила: а) логічні; б) лексичні і стилістичні; в) графічні і математичні; г) структурні; г) спеціально-юридичні (юридичні поняття, конструкції, фікції, галузева типізація, нормативна побудова тощо). Техніка створення юридичних текстів, які мають юридично визначену документальну форму, включає також реквізитні правила і засоби. Юридична техніка нормативних правових актів (нормотворча техніка) охоплює окрім зазначених правила й засоби систематизації нормативних правових актів; забезпечення і позначення системних зв'язків нормативних правових актів.

Правові акти-документи фіксують волевиявлення різних суб'єктів права, служать формою його змісту й закріплення¹. Найбільш важливими їх різновидами є нормативні, інтерпретаційні, нормореалізаційні правові акти (значну частину яких становлять нормозастосовні правові акти). Виходячи із зазначених положень, можна вирізнити такі основні види юридичної техніки: нормотворча, нормореалізаційна техніка (важливу частину якої становить нормозастосовна), інтерпретаційна, техніка систематизації.

Водночас останнім часом спостерігається тенденція до розширення рамок юридичної техніки, наближення її до елементів юридичного процесу, включення останніх до її змісту. Наведемо декілька типових прикладів широкого підходу до визначення юридичної техніки: а) сукупність засобів і методів, за посередництва яких намічені або переслідуювані владними органами громадянського суспільства цілі вкладаються в русло правових норм і досягаються шляхом їх виконання²; б) сукупність інструментів ведення юридичної роботи³; в) сукупність способів і прийомів,

¹ Див. : Васильев, Р. Ф. О понятии правового акта / Р. Ф. Васильев // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 11, Право. — 1998. — № 5. — С. 24–25.

² Див. : Сандевуар, П. Введение в право : пер. с фр. / П. Сандевуар. — М. : Юрид. лит., 1994. — С. 135.

³ Див. : Кашанина, Т. В. Юридическая техника / Т. В. Кашанина. — С. 80.

умінь і навичок формування всіх елементів механізму правового регулювання та ефективного оперування ними у праворегулятивній практиці¹.

На нашу думку, при розширеному підході поняттям юридичної техніки охоплюються всі методи, засоби і правила, через використання яких досягається формальна визначеність права. У такому ракурсі до юридичної техніки відносять: а) методи надання праву формальної визначеності (санкціонування правових звичаїв, укладення угод, створення прецедентів, нормативних правових актів, методи застосування й тлумачення права, його систематизації); б) засоби надання праву формальної визначеності (документальна письмова форма юридичних актів, юридична термінологія, юридичні конструкції, фікція, презумпція, поділ права на галузі та інститути і ін.)² та; в) юридичний процес.

Б. Юридична техніка як формально-догматичний метод, який охоплює прийоми тлумачення і систематизації правових текстів (аналіз і синтез, дедукція і індукція тощо)³.

В. Юридична техніка як явище, що охоплює формально-структурні аспекти правової системи — систему писаних джерел права та їх властивостей, особливості норми права, структури права та законодавства, юридичної термінології, особливості методів створення, застосування, тлумачення і доктринального аналізу права та ін.

Г. Юридична техніка як ступінь досконалості форми, структури й мови права, окремих письмових юридичних документів. Як тільки засоби юридичної техніки реально втілюються в правових актах, вони стають властивістю останніх. Рівень юридичної техніки в тій або іншій країні визначається перш за все за реальним використанням юридико-технічних засобів у правових актах⁴.

¹ Див. : Рабінович, П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. / П. М. Рабінович. – Вид. 6-те. – Х., 2002. – С. 141.

² Див. : Лукич, Р. Методология права : пер. с сербско-хорват. / Р. Лукич. – 304 с.

³ Див. : Честнов, И. Л. Актуальные проблемы теории государства и права. Эпистемология государства и права : учеб. пособие / И. Л. Честнов. – СПб. : ИВЭСЭП, Знание. – С. 35.

⁴ Див. : Алексеев, С. С. Общая теория права : учебник / С. С. Алексеев. – С. 484.

Д. Юридична техніка як сукупність засобів і методів організуючого впливу права на суспільні відносини. Такий аспект юридичної техніки пов'язаний з тим, що право саме по собі виступає технікою. Тут поняттям юридичної техніки охоплюються правотворчість як техніка перетворення соціального в формально-юридичне, правозастосування як особлива техніка реалізації права, систематизація права; методи, способи та типи правового регулювання тощо.

З огляду на те, що терміном «техніка» можуть позначатися різні за своєю природою і призначенням явища, слід відрізнити поняття юридичної техніки від: 1) техніки в матеріальному смислі; 2) техніки діловодства; 3) техніки збирання й аналізу емпіричної інформації. Техніка в матеріальному смислі — це сукупність певних матеріальних засобів, які застосовуються суб'єктами в процесі наукової та практичної юридичної діяльності. Техніка діловодства складається із сукупності засобів документування й організації роботи з документами в процесі юридичної діяльності. Вона пересікається з юридичною технікою, коли стосується юридичних аспектів оформлення документів. Водночас техніка діловодства відіграє самостійну роль, коли йдеться про суто зовнішнє технічне оформлення документів, яке не впливає з їх юридичних якостей. Це, приміром, встановлення стандартів щодо розмірів берегів, конструкційної сітки документів, способів розміщення їх реквізитів, їх індексації, стандарти оформлення службових листів, листів до іноземних ділових партнерів, факсів, службових телеграм, телефонограм тощо¹. Техніка збирання й аналізу інформації є технічним елементом методів збору і аналізу останньої. Юридична діяльність завжди пов'язана з аналізом емпіричної інформації, при якому використовуються різноманітні методи: соціологічні, математичні, методи моделювання, прогнозування тощо. Кожен з них включає в себе технічний елемент — сукупність спеціальних прийомів, конкретних пізнавальних операцій, що характеризують той чи інший метод збирання, обробки й аналізу емпіричної інформації².

¹ Див. дет. : Діденко, А. Н. Сучасне діловодство : навч. посіб. / А. Н. Діденко. — 3-тє вид. — К. : Либідь, 2001. — 384 с.

² Социологический словарь. — Минск : Университетское, 1991. — С. 485–486.